

Tarih ve politika*

Prof. Dr. Halil İnalçık

Sizlere bu konuşmamda, tarihin yorum şekli ile yaşanan zamanın gerekleri arasındaki sıkı bağlantıyı, başka deyimle tarih bilgisinin nasıl tarih yaptığını anlatmaya çalışacağım. Şu bir gerçektir ki, hiçbir zaman objektif bir tarih yazılamaz; zira tarih, daima belli politikaları ve ideolojileri yönlendiren ve temsil eden bir görüş ve anlayışla ele alınmıştır. Osmanlı tarihi, Osmanlı döneminde İslâm tarihinin bir devamı olarak yorumlanmış, gaza ve cihad ideolojisi açısından değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında mekteplerde Osmanlı dönemi, Türk milletinin kanını dünyanın dört bir yanında boşuna hebdâ eden müstebit padişahlar dönemi olarak tanıtılıyordu.

Mustafa Kemal'in önderliğinde Kuva-yi Milliye'nin yarattığı Türkiye devleti kurulunca, tarih görüşü kökünden değişti. Türk tarihi, Orta Asya'dan Akdeniz'e kadar uzayan bir coğrafyada Türk kavminin tarihi olarak ele alındı ve Osmanlı tarihi Türk tarihinin bir parçası olarak millî görüşle yorumlanır oldu. Cumhuriyet Türkiye'sinde bir

İslâmî cemaattan bir Türk milleti yaratılmak istendi. Türk kimliği, Türk vatan-daşlığı tüm öbür kimliklerin üstünde hakim bir kimlik, bir devlet politikası olarak ortaya atıldı.

Mustafa Kemal Batı emperyalizmine karşı büyük mücadeleyi örgütlerken, tüm Asya milletleri, Orta Asya, Hindistan ve Çin, onun millî mücadelesini kendi mücadeleleri olarak benimsediler. Gandhi, Türk millî mücadelesini desteklemek için, İngiltere'nin asker toplamasına karşı, müslümanlarla non-cooperation hareketini başlattı. Türkiye kapitülasyonları kaldırdırca, Çin bunu örnek olarak kapitülasyonları kaldırdı. Afganistan'da, İran'da, millî hareket Mustafa Kemal örneğini izledi.

Millî ideolojiyi gençliğe mal etmek için, bizzat Atatürk'ün gözetiminde yazılan dört cilt tarih kitapları, tüm mekteplerde zorunlu ders kitabı oldu. Türk tarihinin İslâmî ve etnik açılarından yorumlanması, Türkiye Cumhuriyeti devlet ideolojisine aykırı sayıldı. Tarih yine de milletlerin bilincinden silinmiyor;

zamanla Osman Gazi, Fatih, Yavuz Selim, Kanunî Süleyman Türk tarihinin kahramanları olarak yeni bir kimlik kazandı. Osmanlı'nın sanatı Türk sanatı olarak benimsendi.

Kabul edelim etmeyelim, şu son 20-30 yıl içinde yeni bir nesil yetişmiştir; toplumumuz dünyadaki derin değişikliklere denk olarak tarihin yeni bir evresini yaşamaktadır. Günümüzde dünya görüşü, kimlik ve tarihin yorumu, derinliğine değişmiştir. Tarih, çoğulcu bir görüşle yorumlanmaya başladı. Tarih kitapları serbest bırakıldı. Türk kimliği ideolojisi yanında veya ona karşı, yeni kimlikler seslerini yükseltmeye başladılar, etnik bilinçlenme sonucu azınlık tarihleri yazıldı ve heyecanla okunur oldu. Toplumda İslâm kimliği güçlü biçimde kendini gösterdi, İslâm tarih ve edebiyat eserleri rafları doldurmaya başladı. Bugün Doğu-Batı kültür ayrılığı, toplumu ikiye ayırmıştır. Doğu ve Batı, iki aykırı görüş, her iki tarafta bir bağnazlık konusu olmuştur. Bize uzaktan bakan yabancı gözlemciler, Türk toplumunu kültürce bölünmüş, par-

* Bu yazı, 29 Mart 2006 günü Prof. Dr. Halil İnalçık'ın Ankara Üniversitesi'nde kendi adına düzenlenen ödül töreninde yaptığı konuşmanın metnidir. Değerli hocamıza bu metni yayımlamamıza izin verdiği için teşekkür ederiz.

çalanmış bir toplum olarak görmektedirler. Bu bölünmüşlük, kültür ve kimlik sembollerinde göze batacak kadar açıktır ve zaman zaman dramatik bir görünüş almaktadır. Bu tarihî realite karşısında kimlik yorumunda topluma önderlik edenler, tarihçiler, sosyal bilimciler, siyasiler bu parçalanmayı körüklemek değil, bütünleşme yolunda çalışmalı, birlikte yaşama yollarını sağlayacak yeni formüller üretmelidir. Bu tarihî sorun bağınazlıkla, taraf tutmakla çözülemez. Bu yaklaşımda, özellikle tarihçi, bu topraklarda geçmiş ortak tarihimizi yeni bir görüşle yorumlamak zorundadır.

Türkler, bütün tarihleri boyunca dünya tarihinin yürütücü, dinamik güçlerinden biri olmuştur. Türk yurdu, Avrupa'nın sömürge yapmadığı tek dünya ülkesidir. Bağımsızlık, kendi kaderini kendisi belirleme azmi, onun hiçbir zaman vazgeçmediği hayat damarıdır. AB toplumuna girmeye hazırlanırken de, bu prensip hiçbir zaman göz ardı edilemez.

Bazıları millî devletin, toplumları temsil etmekte hayatiyetini kaybettiği düşüncesindedir. Yakınlarda görüşleri Batı dünyasında benimsenen bir siyaset teorisyeni, Samuel Huntington'a göre, dünyada din temelinde kimlik ve ayrılma hareketleri öne çıkmakta, dinî inanç öteki inançları ikinci plana itmektedir. Huntington'un günümüzde gittiği yaygınlaşan tezine göre, millî kimlik ve millî devlet tarihte eski anlam ve gücünü kaybetmektedir. Huntington'a göre Türkiye kültür bakımından Batı camiası dışındadır ve dışında kalmalıdır. Onun düşüncesinde AB, tarihî Avrupa kültürü ve Batı Hıristiyanlığını paylaşan milletler birliğidir, tarihî bir temele dayanır; bu milletler ortak bir tarihten gelmiştir. Feodalizm, hümanizm, protestanlık ve katolik reformasyonu, XVIII. yüzyıl aydınlanma felsefesiyle ferdin mutlak özgürlüğü ve devletin bireylerin iradesine dayanan bir kurum olduğu inancı, sekülerizm (laiklik), demokrasi, liberal parlamenter sistem, makine endüstrisi ve liberal pazar ekonomisi, tüm bu tarihî gelişmeler bütünüyle Avrupa'yı Avrupa ya-

pan tarihî gelişmelerdir. Huntington'a göre, tarihinde bu gelişimleri yaşamamış toplumlar, Avrupa toplumunun parçası olamaz. Huntington'a göre, Türkiye AB ile bütünleşemez. Bu iddia sosyolojik bir gözlem ile güçlendirilmiştir: Avrupa'ya özgü tarihî gelişim aşamalarından geçmemiş geleneksel Doğu toplumları, Batılılaşma için ne kadar çaba harcarsa Batılı olamazlar, ikisi-arası bir sentezde kalırlar. Bu görüş, Eisenstadt gibi tanınmış sosyologların görüşüdür. Böylece Huntington, Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olamayacağı sonucunu çıkarır. Bütün bu görüşler AB'de güç kazanmakta, Türkiye Avrupa ile sadece ekonomide bütünleşebilir inancı yayılmaktadır. Huntington, Avrupa ile ekonomik bütünleşmenin de mümkün olmadığını iddia eder. Hemen söyleyelim, Huntington'un iddiaları, her şeyden evvel Batı'nın aydınlanmacı felsefesine aykırıdır; bu felsefeye göre insan her yerde aynı insandır. İnsanlık, medenî gelişmede aynı evrimi paylaşabilir. Türkiye'nin karşısında olanlar sadece Huntington gibi düşünenler değildir, Avrupa'da Ortaçağ'dan gelen geleneksel Hıristiyanlık birliği düşüncesini temsil eden Papalık ve Doğu Hıristiyanlığını temsil eden ve Bizans'ı ihya etme hayalini besleyen saldırgan Hellenizm, Türkiye'nin birliğe katılmasına kesinlikle karşıdır. 3 Ekim'de başlayan görüşmelerin seyri bunu açıkça göstermektedir. Yunanistan'da yapılan bir ankette, halkın ancak yüzde sekizi müzakerelerin başlamasını tasvip etmiştir.

Tarihe dönelim: Huntington'un medeniyetler çatışması teorisi, 1922'de bir İngiliz tarihçisi tarafından ortaya atılmıştır. Medeniyetler-dinler arasında uzlaşmaz çatışma fikrini yüz yıl kadar önce, büyük İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee ortaya atmıştır. Çok ilginçtir, dinlerin medeniyetlerin tarihî temelini oluşturduğu fikrini Toynbee ilk kez Türk Bağımsızlık Savaşı'nı gözlemleyerek formüllendirdi. Toynbee, 1921'de İngiliz hükümeti tarafından Türk-Yunan savaşı hakkında bir rapor yazmak üzere Anadolu'ya, Garp Cephesine gön-

derildi. Toynbee oradaki gözlemlerini tarihî bir çerçevede, medeniyetlerin çarpışması şeklinde yorumladı. Bu fikrini 1922'de yayımladığı *The Western Question in Greece and Turkey, A Study in the Contact of Civilisations* kitabında özetledi.

Toynbee, Türk-Yunan savaşını iki medeniyetin çarpışması şeklinde yorumlar. Ortodoks Yunanlı emperyalistler saldırgandır, ona karşı Türkler millî ayaklanma ile Batının self-determinaton fikrini savunmaktadır. Toynbee'ye göre İngiltere, Yunanlıları desteklemekle kendi temel felsefesine ihanet etmiştir. Toynbee, sonraları Doğu-Batı mücadelesini kadim tarihe götürür, Türk-Yunan harbinde Greko-Romen medeniyeti ile İslâm medeniyeti çarpışmaktadır, der. Toynbee'ye göre, İnönü savaşlarında iki din, iki medeniyet karşı karşıya gelmiştir. O, buradan, tarihte dine dayanan medeniyetlerin millî devletlerden daha sürekli çatışmaların kaynağı olduğu gözlemini yapar. Toynbee'ye göre, Batının İslâm'a karşı Ortodoks Hıristiyanlığını desteklemesi hatadır, Batı ile İslâm'ın uzlaşması imkanını ortadan kaldırmaktadır. Toynbee daha sonra anıtsal kitabı *A Study of History*'de şu görüşe yer verir: Batılılaşma yoluyla tüm dünya bir tek toplum haline gelecek, aynı tarihi yaşamaya başlayacaktır. Günümüzde Fukuyama ve Huntington gibi siyaset bilimcileri bunu, milletler ve ideolojiler arasında mücadelenin, dolayısıyla alıştığımız klasik tarihin sonu olarak yorumlayacaklardır.

Batı'daki bu karşıt teorilere rağmen, 2000'li yıllarda Türkiye katı, inhisarcı milliyetçi tarih görüşünü terk ederek, Avrupa milletler camiası ile bütünleşmede kesin bir karara varmıştır. Bununla beraber, Avrupa'da, özellikle halk düzeyinde Türkiye'ye karşı güçlü bir karşıtlık gözden kaçmıyor. Bu karşıt görüş Huntington tarafından kesin bir dille ifade edilmiştir. Huntington'a göre bugün, birbirleriyle uzlaşmaz medeniyet kompleksleri olarak Batı Hıristiyan, Doğu Hıristiyan, İslam, Konfüçyus, Budist dinlerinin temsil ettiği medeniyetler vardır ve bunlar

uzlaşmaz biçimde birbirine karşıdır; millî kültürler yerine din, medeniyetleri belirleyen temel toplumsal gerçektir; milletler bu medeniyetler çerçevesinde birliğe gitmekte ve evrensel rekabet ve çatışma bu medeniyet toplulukları arasında gelişmektedir. Huntington'a göre, Türkler temelinde bir İslâm toplumu oluşturur; Türkiye kültürcü bölünmüştür, kültürcü Batıya dönük geniş bir kitle vardır, ama aslında İslâm medeniyetini benimsemiş milletler camiasında kalmaktadır ve öyle kalmalıdır; ona göre Türkiye, tarihi ve kültürü itibarıyla Batıya ait olamaz.

Türkiye Avrupalı olacak mı problemi bugün tüm dünyayı ilgilendiren ana problemlerden biridir. Problem, aynı zamanda Türkiye iç politikasında başta gelen bir tartışma konusudur; halkın çoğunluğu, hükümet, genelkurmay, sivil toplum örgütleri, basın ve üniversiteler memleketin geleceğini bu proje bağlamında düşünmekte, tartışmaktadır. Bir kelime ile, Avrupa Birliği'ne katılma projesi, Türkiye için topyekûn yeni bir tarihî yönelmedir. Memleketin alinyasını belirleyecek bir yöneliştir. Türkiye iki yüz yıldır bu doğrultuda ilerlemektedir; tarihine bu yöneliş damgasını vurmuştur. Batı, geleneksel Türk düşmanlığı ve hurafelerle çarpıtılmış bir tarih görüşünden kendini kurtaramıyor. Buna karşı bugün tarafsız tarih ve siyaset yazıcılığında Osmanlılar, artık İslâm'ın gazileri olarak düşünülüyor. Osmanlı İmparatorluğu beş yüz yıl Güneydoğu Avrupa'da birçok etnik ve dinî toplumu kendi egemenlik şemsiyesi altında birleştiren ve 20. yüzyıla kadar koruyup getiren bir Asya-Avrupa imparatorluğu olarak düşünülüyor. Osmanlı, Avrupa'nın dışında değil içinde, hoşgörülü, uzun ömürlü bir siyasi düzen yaratmış bir medeniyet olarak algılanıyor. Açıklamak gerekirse, Osmanlı devleti Süleyman döneminde Avrupa devletler sisteminin vazgeçilmez bir üyesi idi. Habsburglu İmparator V. Karl, Papa ile birlikte tüm Avrupa'yı kontrolü altında toplayıp Türklere karşı Haçlı Seferleri oluşturmaya çalışırken, Kanunî Fransa kralının müttefiki

olarak Avrupa'da bağımsız devletler nizamına destek verdi. Almanya'da protestanlığın yerleşmesinde başlıca âmil oldu. Özetle, Türkiye Avrupa'nın modern nizamını yaratan kuvvetler arasında yer aldı. *Turkey and Europe in History* adlı kitabımda bu yorumların ayrıntılarını bulacaksınız.

Osmanlı Türkiye'si, Avrupa siyaseti, ekonomisi, hatta bazı bakımlardan kültürü bakımından Avrupa ile daima iç içe olmuştur. Avrupa'da millî devletlerin yükselişi sürecinde Osmanlı, en önemli faktörlerden biri idi. Osmanlı'nın belki daha elle tutulur bir katkısı şudur: Avrupa'nın ekonomik alanda gelişmesine Osmanlı'nın büyük katkısı vardır. Osmanlı, Avrupa'da XVI. yüzyılda gelişen kapitalist merkantilist ekonomiye karşı kendi zengin Doğu pazarlarını açarak, gelişmeyi hızlandırmıştır. İngiltere'nin ilk korporatif ticaret kumpanyası olan Levant Company, 1582'de Osmanlı ülkesiyle ticareti düzenlemek üzere kurulmuş ve East India Company'den önce İngiliz kapitalizmi, ilk sıçrayışını Osmanlı İmparatorluğu ile yoğun ticaretiyle gerçekleştirmiştir. Daha sonra Avrupa'da ekonomik gelişme yoluna giren her memleket, ilkin bir Levant Company kurmuş ve Osmanlı'dan kapitülasyonla serbest ticaret müsaadesi almaya çalışmıştır. Özetle, modern Avrupa'nın siyasi coğrafyasında ve ekonomik gelişmesinde Türkiye, kesin tarihî bir rol oynamıştır.

Bugün Avrupa'ya dostça el uzatıyoruz, bu tarihî beraberliği devam ettirmek istiyoruz. Ama karşılığında ne görüyoruz; devletimizin ve milletimizin bağımsızlığına, bütünlüğüne, kültürüne açıkça aykırı düşen faaliyetler, dayatmalar, bağnazca, tâbiri mazur görün, küstahça önümüze getiriliyor.

Osmanlı'ya karşı haçlı dönemden kalma bağnaz bir tutum içinde, Papa, katolik Avrupa, Ortaçağ taassubu içinde Türkiye'yi dışlamaya çalışıyor. Avrupa kendi tarihini bilmiyor,

saptırılmış bir tarihin hurafelerinden kendini kurtaramıyor; yaşamakta olduğumuz tarihi de dikkate almıyor. Türkiye bugün geçmişte olduğu gibi, Avrupa ekonomisinin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Avrupalılar ekonomik bakımdan Türkiye'siz bir Avrupa olamayacağını bilincindedir ve bize imtiyazlı ortaklık öneriyor; başka deyimle Türkiye'yi sadece bir sömürge bölgesi olarak bağımlı tutmak istiyor.

Türkiye; toplum, siyaset, ekonomi ve kültüründe yepyeni gelişmeler içindedir. Avrupalı kimliği; dinî, etnik ve siyasi çatışmaları bertaraf edecek, demokratik bir refah devleti yaratma iradesini temsil ediyor.

Maalesef, üyelik müzakerelerinde küçük ortaklarının sözcüsü gibi davranan bir Avrupa var karşımızda. Evet, Türkiye'nin de vazgeçilmez

koşulları vardır: Avrupa, çarpıtılmış bir tarih görüşünden ve hurafelerden kendini sıyrımalıdır. Romantik bir dönemden kalan Philhellenizmi terk etmeli, Yunanistan'ın 19. yüzyıldan beri Türkiye karşıtı iddialarının arkasında olmaktan vazgeçmelidir, Türkiye'nin birliğe katılma arzu ve iradesini istismar etmemelidir. Müzakerelerin seyri gösteriyor ki, bugün AB, Türkiye'ye karşı haklı haksız tüm Yunan iddialarını benimseyen, sanki görüşmeleri sırf bu maksat için vetoya kadar sürdüren bir kuruluş görünümündedir. Her bakımdan güçlü, dinamik, genç bir ülkeyi bünyesine alan bir Birleşik Avrupa, batıda, kuzeyde ve doğuda dünya hegemonyasını elinde tutan veya ele geçirmeye çabalayan devletler karşısında güvenlik ve refahın güvencesidir. ■